

Sirpa Kivilaakso

SATUKUNINGATAR ANNI SWAN JA JOULUSADUT

Lastenkirjklassikko, Anni Swanin (1875-1956) suosittu joulusatu *Jouluaatto metsässä* on satukuningattaren ensimmäisestä satukokoelmasta vuodelta 1901 ja alkaa seuraavasti:

Oli jouluaattopäivä. Lunta tulla tuprutti sakeasti, kulkuset kilisivät hilpeästi kujilla ja teillä.

Tauno istui ikkunan ääressä posket käsien nojassa ja katsoi ulos.

"Ohhoh, nyt on kello vasta kaksi. Neljä pitkää tuntia vielä, kunnes joulukuusi sytytetään. Mitähän jos menisin vähän hiihtämään?---

Sukset luistivat mainiosti kantojen ja kivien yli. Mutta yht äkkiä tuli seis.

"Mitäs nyt", arveli Tauno ja katseli taakseen.

Voi hirveätäl! - Siellä seisoj suksilla ihan Taunon takana suuri pörhöinen karhu, oikea mesikämmen.

Tauno peljästy i ensin pahanpäiväisesti, mutta sitten alkoi häntä harmittaa.

"Mitä siinä seisot suksillani? Katkaiset ne vielä. Mars matkaasi, mesikämmen!"

"Mör, mör", mörisi karhu, ja tämä on ihmisten kielellä samaa kuin: "En minä niin vähällä lähde. Ensin syön sinut suuhuni ja sitten suksesi." (Swan 1991, 17.)

Ihmispoika edustaa sadussa erilaisuutta ja outoa uhkaa, jota metsäneläimet vierastavat. Karhu puolestaan on ihmistä uhkaava vaara. Tässä sadussa karhu aikookin ensin syödä pojan suksineen, mutta havahtuu, kun Tauno sanoo, että nythän on jouluaatto. Karhu pyytelee jopa anteeksi, sillä hänkin kunnioittaa myyttistä metsänkuningasta Tapiota ja sanoo:

"Voi hyvä Tapio! Olenhan aivan unohtanut, että tänään on jouluaatto. Rakas poikani, suo anteeksi, mutta kiitä onneasi, että satuit juuri tänään tulemaan metsään, eilen olisin sinut armotta ahminut." (Swan 1991, 18.)

Swanin sadussa lopulta koko metsänväki, karhut, sudet, jänikset, oravat ja linnut viettävät jouluaattoja yhdessä. Juuri jouluna rauha vallitsee kaikkien kesken, vaikka muuna vuodenaikana nämä eläimet ovatkin uhkana toisilleen. Satua voi tarkastella ihmisyyhteisön allegoriana ja silloin

kirjailijan viestiksi on tulkittavissa rauhan ja ystävyyden kunnioittaminen, mikä on kristilliseen jouluun oleellisesti liittyvä sanoma. Sadussa myös ihminen pääsee mukaan tähän metsänväen joulujuhlaan. Tauno-poika hyväksytään mukaan, koska on jouluaatto.

Suosittu lastenkirjailija kehottaa tämän satunsa kautta: Ole ystävä ja ystävällinen kaikille.

Perinteisesti joulu on auttavaisuuden ja antamisen, hyvätahdon aikaa. Näistä hyveistä kertovat Swanin sadut *Joulu-ukko osaton* (1912) ja *Kesätarina joulu-ukosta* (1905) seuraavasti:

Leena vie ystävänsä Sannan kirjeen Joulu-ukolle Jouluvuoreen ja tapaa siellä joulupukin veljen harmaahapsisen koukkuselkäisen Joulu-ukko osattoman, joka on vähempiossaisten joulupukki. Tällä pukilla ei ole riittävästi lahjoja lapsille ja siksi hän toivoo, että ihmiset auttaisivat ja lahjoittaisivat hänen kauttaan osattomille lapsille lahjoja edes jouluksi. Ehtona on, että lasten on itse luovuttava lahjoistaan vapaaehtoisesti, muuten niitä ei voisi antaa. Leena heltyy ja on valmis luopumaan omista joululahjatoiveistaan nukesta ja Topeliuksen satukirjasta. Tämä antamisen ilo tuottaa tytölle onnea ja hyvää mieltä.

Swanin sadusta välittyy jouluinen viesti: Joka antaa saa itsekin.

Joulupukista kirjoitetaan harvoin kesäisiä tarinoita. Anni Swan on kirjoittanut sadun siitä, mitä joulupukille voi tapahtua kesällä.

Kesätarina joulu-ukosta -sadussa joulupukin eli Joulu-ukon vihollinen Metsähiisi on varastanut kesällä ukon seitsemänpeninkulman saappaan ja ongelmana on, miten ukko ilman sitä pääsisi lasten luo jouluna lahjoja jakamaan. Tikka-lintu tulee lasten avuksi ja piiloutuu saappaaseen. Juuri kun Metsähiisi vetää saapasta jalkaansa, nokkii lintu sitä jalkapohjaan pisteliäästi. Lopulta hiisi heittää pistelevän ja kelvottoman saappaan pois, jonka lapset sitten kiikuttavat takaisin Joulu-ukolle. Näin luontokappaleet auttavat ihmistä.

Kun sitten joulu tulee, lapset saavat palkinnon avuliaisuudestaan. Joulu-ukko muistaa lasten auttavaisuuden ja hyvätahdoisuuden ja palkitsee siksi heitä aivan erityisillä lahjoilla.

Samankaltaisesta metsänhaltioiden avunannosta ihmisille kertoo Anni Swanin *Veli ja sisar* -satu (1917), jossa Tapio-metsänkuningas ja Mimerkki-metsänemäntä sekä heidän lapsensa Nyyrikki ja Tellervo auttavat metsään eksyneitä lapsia. Tyttö ja poika ovat nukahtaneet marjamatkallaan ison puun juurelle ja paha Syöjätär ryöstää tytön luolaansa. Metsänväen avulla poika löytää sisarensa ja tyttö pelastuu. Swan käsittelee sadussaan luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelua ja ihmisen ja luonnon välisen suhteen uudelleen arviointia. Varhainen luonnonsuojelun näkemys välittyy sadun lopussa, kun metsäntyttö pyytää ihmislapsia huolehtimaan luonnosta kiitokseksi metsänväen avunannosta.

”En huoli aarteista, mutta yhtä teiltä pyydän: Kulkekaa kauniisti isäni valtakunnassa, älkää karjaamme hätyyttäkö, pikkulintujamme ahdistelko, metsänpuita raiskatko.”

”Sen lupaamme”, huusivat lapset yhdestä suusta. (Swan 1991, 258.)

Millaisesta joulunvietosta saduissa kerrotaan?

Swan kuvaa taidokkaasti yhteiskuntaluokkien välistä eroa ja erilaisia joulunviettotapoja nostalgisessa sadussaan *Jouluvieraita* (1917).

Sadussa kerrotaan, kuinka vanhapoika apteekkari löytää kaksi holhokkia eli puoliorvot sisarukset Riitan ja Martin sekä kutsuu heidät yhteiseen joulunviettoon sisartensa kanssa. Nämä lapset eivät voi niukan toimeentulon vuoksi hankkia joulukuusta kotiinsa, vain pieniä lämpöisiä ja tarpeellisia lahjakääröjä. Apteekkari on tavannut tytön vanhojen tavaroiden kaupassa ja ostanut itselleen hienon postimerkkikokoelman, josta Martti-poika joutui luopumaan. Tämä aarre myytiin antikvariaattiin, jotta rahaa saataisiin lasten äidin lääkkeeseen. Apteekkari on hyväsydäminen ja kutsuu tämän perheen luokseen joulupöytään, koska hänen sukulaisensa ovat sairastuneet, eivätkä voikaan vierailla hänen luonaan. Martti saa sitten yllättäen lahjaksi apteekkarilta juuri tämän oman postimerkkikokoelmansa.

Swan kertoo yksinäisen ja syrjäytyneen, varattoman miehen joulusta sadussaan *Joulutähti* (1917). Se on tarina vaatimattomissa oloissa elävästä ystävällisestä maisterista, jonka luokse 6-vuotias Kaarlo-poika eksyy etsiessään jouluntähteä.

On jouluaatto ja Kaarlo on pakkasiltana eksynyt ja koputtaa hädissään vieraan miehen ovea. Mies pyytää pojan sisään. He ystäväystyvät ja tutkivat yhdessä tietosanakirjaa. Vaikka on joulukuukuu, miehellä ei ole varaa hankkia joulukuusta eikä muitakaan jouluherkkuja, ja siksi Kaarlo haluaakin pyytää miehen kotiinsa viettämään joulua yhdessä koko perheensä kanssa.

Swan kuvaa hienovireisesti pienen pojan huomaavaisuutta ja lempeää ystävällisyyttä vierasta miestä kohtaan. Lapsen halu jakaa jouluilo ja joulupöytä kaikkien kanssa viestii hyväntahtoisuutta ja lähimmäisenrakkautta. Pienellä pojalla on kyky asettua puutteessa elävän miehen asemaan. Lisäksi poika ymmärtää, että joulukuukuu on perheiden ja kiinteiden ystävyssuhteiden sekä yhdessäolon juhlaa, ja silloin pyydetään vieraammatkin yksinäiset ihmiset mukaan tähän yhteiseen juhlaan.

Näin Swan viestittää toisen huomioimista, aitoa lähimmäisenrakkautta ja antamisen iloa. Samaan aihepiiriin liittyy Swanin *Joululapsi*-satu (1923), joka muistuttaa osin Andersenin Pieni Tulitikkutyttö -satua.

Swanin satu alkaa seuraavasti:

Pieni poika astui pitkin suuren kaupungin katuja. Hänen käsiään paleli, tuon tuostakin hän puhalteli hyppysiinsä ja kopisteli rikkiänsä kenkiin verhottuja jalkojaan. Huu, kuinka hyytävän kylmä ilma oli! Ja nuttu oli niin ohut, aivan liian ohut. Lakki oli onneksi kyllin iso, sitä olisi voinut sanoa naurettavan isoksikin näin pienelle miehelle, se vajosi miltei silmille, niin että reuhkojen keskeltä näkyi vain punainen nenännyppykkä ja kalpeat, kuopalle painuneet posket. Mutta se lämmitti korvia, ja se oli pojan mielestä kuitenkin pääasia. ---

Pieni poika seisahdettiin tuon tuostakin myymälöiden houkuttelevien näyteikkunoiden kohdalle. Ollapa hänelläkin nyt rahaa! Kyllä hän tietäisi, mitä ostaisi. Noin kaunista purjelaivaa hän ei ollut ikinä nähnyt! ---

Kun hän käänsi ikävöivän katseensa pois komeasta fregatista, kohtasi se toisen pojan, pienen ja laihan kuin hän itekin. Vieras poika katseli laivaa yhtä halukkaasti kuin hänkin. Sitten hän loi suuret, tummat silmänsä poikaan.

"Hyvää iltaa", tervehti hän ujosti hymyillen

"Tahtoisitko sinäkin tuon laivan?" kysyi poika miltei kateellisena laivan vuoksi.

"Tahtoisin, mutta en minä sitä saa. Ja tänään on kuitenkin minun syntymäpäiväni."

"Vai niin?" Pojan sydän heltyi. Kuinka pieni ja hento vieras oli, varmasti häntä hennompi!

"Mikä sinun nimesi on?" kysyi hän osaaottavasti.

"Voit sanoa minua Joululapseksi." (Swan 1991, 343-344.)

Myymälän edessä poika kohtaa toisen pojan, Joululapsen, joka rinnastuu Jeesus-lapseen. He lähtevät yhtä matkaa kaupungille ja ostavat makean joululeivän, jonka puolittavat. Pojat ystäväystyvät ja Joululapsi saa pian kuulla syyn, miksi hänen ystävänsä ei halua palata kotiinsa: Siellä odottaa väkivaltainen ja jouluviinan huruinen isä. Pojat vaeltavat kaupungilla, käyvät yhdessä joulukirkossa ja sieltä Joululapsi johdattaa katupojan uuteen, parempaan kotiin. Kohtaus rinnastuu Raamatun jouluevankeliumin kohtaan, jossa Josef ja Maria etsivät sijaa majatalosta.

Tässä Swanin sadussa onni ja jalomielisyys kohtaavat, kun sadun poika löytää joulu-aattona hyväntahtoisen pariskunnan, joiden luokse hän voi jäädä asumaan ja vastaavasti aviopari saa lahjaksi lapsen. Näin rakkaus ja huolenpito lähimmäisistä korostuvat tässä jouluaiheisessa saduissa.

Lapsuuden jouluun liittyvissä Swanin jouluaiheisissa saduissa vallitsee rauha ja ystävyys, lähimmäisenrakkaus, antamisen ilo ja auttavaisuus, hyväntahtoisuus ja lempeys. Nämä hyveet ovat arvokkaita yhä edelleen. Nykyisin joulun aikaan niistä liitetään ehkä parhaiten juuri rauha, antaminen ja lähimmäisenrakkaus. Nykypäivän jouluun liittyvä runsas lahjojen antaminen vain monesti vaihtuu ostamisen tuskaksi. Kuitenkin lähimmäisen muistaminen ja huomioiminen sekä kuunteleminen ja yhteisen ajan jakaminen on tärkeä lahja. Pysähtyminen ja aito toisen kuuntelu korostuvat juuri jouluna, jolloin meillä on aikaa toinen toisillemme vaikkapa sadun kertomiseen tai lukemiseen. Mikä voisikaan olla parempi lahja tänä päivänä?

Näistä Swanin saduissa olevista arvoista ja hyveistä sekä positiivista tunnetta ja elämystä tuottavista satukirjailijoiden tarinoista ilmestyi toukokuussa 2005 kasvatustieteen tohtori Hilikka Ylösen julkaisu nimeltä *Satulinnan saleissa - opitaan arvoja satujen ja laulujen avulla*. Tästä teoksesta löytää helposti satuja erilaisiin tilanteisiin. Valitut sadut auttavat kasvattajia pohtimaan eettisiä arvokysymyksiä lasten kanssa yhdessä.

Lähdekirjallisuus

Huhtala, Liisi & Juntunen, Katariina 2004: *Iloarten seutuville. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa ja tutkimusta*. BTJ Kirjastopalvelu.

Kivilaakso, Sirpa 1996: *Unia, näkyjä ja haaveita Anni Swanin Tyttö ja Kuolema -sadussa. - Naiskirja kirjallisuudesta, naistutkimuksesta ja kulttuurista*. Toim. Tuula Hökkä. Helsingin yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden laitoksen julkaisu KKL 8.

Kivilaakso, Sirpa 2001: *Familienmuster der Märchenliteratur. - Jahrbuch für Finnisch-deutsche Literaturbeziehungen*. Nr. 33/2001. Mitteilungen aus der Deutschen Bibliothek. Helsinki.

Kivilaakso, Sirpa 2003: *Aaltojen salat - Anni Swanin satusymbolismia & Metsien kaukainen sini - Swanin nuortenromaanit. - Pieni suuri maailma, Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grunn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi.

Lehtonen, Maija 1958: *Anni Swan*. WSOY.

Manninen, Antero & Arjava, Hellevi 2000: *Silkkihienot siteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Swan, Anni 1991: *Anni Swanin Sadut*. WSOY.

Ylönen, Hilikka 2005: *Satulinnan saleissa. Opitaan arvoja satujen ja laulujen avulla*. Tammi.

Kirjoittaja on filosofian liseniaatti, lastenkirjallisuuden opettaja ja tutkija Helsingin yliopistossa. Artikkelin pohjautuu esitelmään, jonka kirjoittaja esitti joulukuussa 2004 Historiallisen yhdistyksen seminaarissa Lapsuuden joulu.